

Дніпровський національний
університет ім. Олесея Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

ДНІПРОВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА
1899

Національний технічний університет
"Дніпровська Політехніка"

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2023 ТОМ 26 № 5

Видається з вересня 1998 року
6 разів на рік

Дніпро
Видавництво «Грані»
2023

Філософія

C. 165

Арапакі Марина

Філософія культурної маргінальності у контексті трансформацій соціального простору сучасного суспільства

C. 172

Проценко Мирослав

Етичні аспекти гуманітарної безпеки: баланс індивідуальних та колективних інтересів

C. 178

Фідровська Марія, Москвін Ярослав

До питання про співвідношення почуттів і раціональності

C. 184

Шевцов Сергій, Квітка Сергій

Народження техніки з духу міфу та песимізм Бернара Стіглера: генеза проблеми

Philosophy

P. 165

Arapaki Maryna

Philosophy of Cultural Marginality in the Context of Transformations of the Social Space of Modern Society

P. 172

Protsenko Myroslav

Ethical Aspects of Human Security: Balancing Individual and Collective Interests

P. 178

Fidrovska Maria, Moskvyn Yaroslav

To the Question of Emotions and Rationalism

P. 184

Shevtsov Serhii, Kvitka Sergiy

The Birth of Technics out of the Spirit of Myth and the Bernard Stiegler's Pessimism: Genesis of the Problem

Philosophy of Cultural Marginality in the Context of Transformations of the Social Space of Modern Society

UDC: 130.2:316.624.2

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723118>**Arapaki Maryna**

Lecturer of the Department of Language Training,

<https://orcid.org/0000-0001-9437-0421>, amv22od@gmail.com*Odesa State University of Internal Affairs (Odesa, Ukraine)*

Abstract

The relevance of the chosen topic lies in the fact that the philosophical understanding of the problem of cultural marginality is based on the analysis of this social phenomenon in the context of the transformational processes, inherent in modern society.

The purpose of the study is to define the philosophical foundations of cultural marginality as a social phenomenon in the context of the transformation processes that modern society is subject to.

Results. It is established that cultural marginality as a complex, multidimensional phenomenon, in turn, is a factor in transformational processes, since it is an integral attribute of any social transformation since society in static conditions after a certain period of time goes into regression.

It is noted that the formation of cultural marginality is carried out in the form of a dialectical interaction of various elements of culture as a system, value orientations and consciousness, which ultimately give rise to this social phenomenon.

Conclusions. The current stage of development of the world civilization is determined by a number of socio-cultural problems caused by the expansion of information and communication technologies into all spheres of social life. These processes reinforce cultural marginality in the social space of modern society, which acts as a certain reaction to socio-cultural transformations and an attempt to adapt to new cultural values.

Cultural marginality as a phenomenon existing in the socio-cultural space appears from different perspectives. It should be noted that in identifying the positive and negative characteristics of this social phenomenon, it is necessary to take into account such factors as the peculiarity of value dominants, the specificity of race and religion, etc.

Cultural marginality in the social space of society is an attribute of human and social existence that determines its ability to develop, its ability to adapt to new social needs, and it accompanies these changes since they are impossible without the presence of marginal elements in social reality.

Keywords: cultural marginality, modern society, transformations, technification, virtualization, social life, culture

Філософія культурної маргінальності у контексті трансформацій соціального простору сучасного суспільства

Арапакі Марина*Одеський державний університет внутрішніх справ (Одеса, Україна)*

Анотація

Актуальність обраної теми полягає у тому, що філософське осмислення проблеми культурної маргінальності ґрунтується на аналізі даного соціального явища в контексті тих трансформаційних процесів, які притаманні сучасному суспільству.

Мета роботи полягає у визначенні філософських засад культурної маргінальності як соціального явища в контексті трансформаційних процесів, яким підпорядковується сучасне суспільство.

Результати дослідження. Встановлено, що культурна маргінальність як складне, багатоаспектне явище, у свою чергу виступає чинником трансформаційних процесів, оскільки вона є невід'ємним атрибутом будь-якої соціальної трансформації, бо суспільство у статичності через певний проміжок часу переходить до регресу.

Зазначено, що становлення культурної маргінальності здійснюється у вигляді діалектичного взаємодії різних елементів культури як системи, ціннісних орієнтацій та свідомості, які у результаті надають це соціальне явище.

Висновки. Сучасний етап розвитку світової цивілізації визначається рядом соціокультурних проблем, які зумовлені експансією інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери суспільного буття. Ці процеси підсилюють культурну маргінальність у соціальному просторі сучасного суспільства, яка виступає як певна реакція на соціокультурні трансформації та спроба адаптації до нових культурних цінностей. Культурна маргінальність як явище, наявне у соціокультурному просторі, постає у різних ракурсах. Слід зазначити, що у виокремленні позитивних і негативних характеристик цього соціального явища необхідно враховувати такі чинники, як особливості ціннісних домінант, специфіка расової та релігійної приналежності тощо. Культурна маргінальність у соціальному просторі суспільства є атрибутом людського та соціального буття, що визначає його здатність до розвитку, його здатності до пристосування до нових суспільних потреб, вона супроводжує ці зміни, оскільки вони неможливі без наявності у соціальній дійсності маргінальних елементів.

Ключові слова: культурна маргінальність, сучасне суспільство, трансформації, технізація, віртуалізація, соціальне буття, культура

Стаття надійшла / Article arrived: 10.09.2023

Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2023

Вступ.

Актуальність обраної теми полягає у тому, що філософське осмислення проблеми культурної маргінальності ґрунтується на аналізі даного соціального явища в контексті тих трансформаційних процесів, які притаманні сучасному суспільству. Аналізуючи трансформаційні процеси, яким підпорядковується суспільство та культура як його невід'ємна складова, зазначимо, що такі глобальні трансформаційні процеси, які інформатизація, технізація та віртуалізація суттєво вплинули на світосприйняття людини. Вищенаведене стимулює науковий інтерес до ґрунтовного дослідження культурної маргінальності як соціального явища в умовах трансформації соціального простору.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Теоретичною базою дослідження культурної маргінальності у контексті трансформаційних процесів стали роботи Дапени-Третгер А. (2017), Кардинала Р. (1992), Глимхера М. (1987), Холінгера Д.А. (2006), Тезова М. (1976), Мароді М. (2018), Гізи-Полещук А. (2018), Йолеса М. (2019) та ін.

Простір як поняття у царині філософії досліджувалася протягом досить тривалого часу. Окремі аспекти простору були проаналізовані в ряді робіт Габермаса Ю. (1993), Гайдегера М. (1962), Броделя Ф. (1998) та ін. У соціокультурному контексті окреслена проблема аналізується Гумельовим Л. (1990). Простір та час у соціальному та віртуальному просторі, а також трансформації культури під впливом інформатизації та віртуалізації досліджувався у роботах М. Кастельса (1996).

Зазначимо, що саме філософське підґрунтя культурної маргінальності як соціального явища, не знайшло всебічного висвітлення у царині соціальної філософії.

Мета роботи полягає у визначенні філософських засад культурної маргінальності як соціального явища в контексті трансформаційних процесів, яким підпорядковується сучасне суспільство.

Методи дослідження.

В якості загальної методологічної основи даної роботи використовувався діалектичний метод, який дозволяє розкрити специфіку культурної маргінальності як соціального явища та його діалектику в умовах становлення інформаційного суспільства, що уможливує всебічне дослідження усього комплексу відносин, які виникають в результаті взаємодії соціального і віртуального просторів.

Структурний метод, заснований на репрезентації соціокультурної системи як сукупності підсистем – соціальних систем, системи особистості, культурної системи, передбачає аналіз даної єдності. Трансформаційний потенціал культурної маргінальності реалізується у всіх структурних елементах суспільства як соціальної системи,

поширюючи в ряді випадків інтенсифікацію трансформаційних процесів.

Соціокультурний підхід орієнтований на розуміння суспільства як цілісної соціокультурної системи, на більш чітке осмислення проблем соціокультурної трансформації. Оскільки відмінною рисою сучасного світу є його залученість у глобальний процес змін, застосування цього методу – важлива ланка в осмисленні всієї сукупності процесу соціальних змін і може слугувати ефективним механізмом у вирішенні практичних завдань суспільства в його поступальному прогресивному розвитку.

Викладення основного матеріалу.

Кожний соціокультурний процес має певні завдання, спрямованість та логіку реалізації. Вищезазначені трансформаційні процеси не можуть функціонувати вільно чи незалежно; кожен процес впливає на суспільні складові й піддається їх впливу: «Незважаючи на цей взаємозв'язок, у кожному суспільстві або на кожній стадії цивілізаційного розвитку зазвичай виділяється низка факторів, що сприяє соціальним змінам і впливає на їхній напрямок» (Marody, & Giza-Poleszczuk, 2018, с. 27). Але жодні соціокультурні зміни не можуть статися без впливу на функціонування ключових складових суспільства, яким є культура як спосіб відтворення певної системи цінностей та культурних продуктів. Це дозволяє виділити ще один ракурс у соціально-філософських уявленнях про онтологічні засади буття сучасного суспільства, а саме: «домінантні цінності та інтереси конструюються у позачасовому ландшафті комп'ютерних мереж та електронних засобів комунікації, всі вирази з усіх часів та всіх просторів поєднуються в одному гіпертексті. Ця віртуальність є наша реальність внаслідок того, що саме в цьому полі символічних систем ми конструємо категорії та викликаємо образи, що формують поведінку» (Castells, 1996, с. 34).

Концепція інформаційного суспільства в контексті дослідження культурної маргінальності тісно пов'язана із інформаційною середою сучасного суспільства, у якому «надмірне проникнення інформації створило проблеми інтерпретації, оскільки з'являється дедалі більше інформації, дедалі менше сенсу» (Hiranyu, 2017, с. 26). Тобто у даному контексті культурна маргінальність являє собою певну якість як результат змін у соціальному бутті та у культурній сфері зокрема у процесі заміни особистістю або соціальною групою одного культурного статусу та способу життєдіяльності на інший, руйнування домінуючої системи соціокультурних зв'язків, правил та норм.

Конструювання символіко-смыслові насиченості соціального простору сучасного суспільства набуває особливого значення в умовах позачасовості і дискретності на границях віртуального простору, коли

послідовність від сприйняття до знаково-символічного виразу практично не піддається осмисленому аналізу внаслідок значного перевищення порогових величин сприйняття його людиною. Символи змінюють один одного з високою швидкістю, багаторазово реплікуються, утворюючи замкнутий цикл, прагнучи до мінімалістської стандартизації, що диктується законами новітніх інфокомунікаційних технологій, що продукують простір віртуальний. Вони дозволяють багаторазово збільшити простір культури образів, знаків і символів, порівняно з технічними засобами, які їм передували. Говорячи безпосередньо про процеси трансформації ціннісних систем, необхідно навести цитату П. Дракера: «Кожні кілька сотень років у західній історії ми перетинаємо межу. Протягом декількох коротких декад суспільство перебудовує себе – свій світогляд, свої базові цінності, свої соціальні і політичні структури, свої ключові інститути» (Drucker, 2017, с. 10).

Апелюючи до концепції В. Біблера, «людина стає суб'єктом культури, здатним до самодетермінації свого осмисленого буття, лише у процесі діалогу, на межі своєї та інших культур. Причому для самої культури, саме як для культури, конститутивне буття на кордоні з іншим - з іншим початком буття, інакше якого доведено до загальності» (Біблер, 2018, с. 82). Біблер відстоює концепцію діалогічності культури як невід'ємної основи її розвитку. На його думку «...культури різних епох не знімають одна одну на шляху загальнолюдського прогресу, проте в мисленні, художньому баченні, громадському бутті сучасної людини вони спілкуються, сперечаються, взаємопередбачають і взаємообґрунтовують одна одну» (Біблер, 2018, с. 64). Розуміння й осмислення культури як елементу соціального простору суспільства пов'язані з поняттям особистості: саме особистість, взаємодіючи з подібними до неї, починає свій розвиток і культурну співтворчість, діалог з іншими і знаходить у них власне усвідомлення. Саме ця дослідницька позиція дозволяє виявити основи культурної маргінальності у соціальному просторі сучасного суспільства та їх кореляцію із особливостями культури сучасної техно-інформаційної цивілізації. Тобто у даному випадку, культурна маргінальність – це позиція, що передбачає розширення діапазону власних ціннісних орієнтацій через позитивну взаємодію з культурними цінностями, які домінують, збагачення за рахунок розуміння іншого культурного досвіду.

Слід виокремити вплив такого глобального трансформаційного процесу, як інформатизація, на сутність культурної маргінальності у соціальному просторі сучасного суспільства. Потреба у специфічному соціальному просторово-часовому узагальненні виражена в концепції інформаційного суспільства М. Кастельса, в якій суспільство отожднюють із соціальною структурою, зводиться

до трьох загальних компонентів: простору, часу та технології. Простір ресурсних потоків є домінуючою просторовою формою мережевого суспільства, яка надбудовується над соціальним простором: «Мережеве суспільство створює нову темпоральність – «позачасовий час», породжений спробами інформаційних мереж анігілювати час» (Castells, 1999, с. 41). М. Кастельс, досліджуючи феномен «віртуального часу», стверджує, що «в інформаційному суспільстві час не тільки стискається, але й відповідним чином «обробляється»» (Castells, 1999, с.47). Таким чином, соціальний час і простір – це не просто послідовність подій, це фундаментальні параметри, компоненти суспільства, конституюючі його в цілому, доповнюють фізичний час і простір, які включають його і включені в нього.

Постмодернізм багато в чому визначив місце глобальних інформаційних мереж у сучасному суспільстві після того, як вони перестали бути вузько технологічним проектом і перетворилася в простір соціальної взаємодії, стали ще одним простором соціокультурної взаємодії, засобом комунікації, самопрезентації особистості та ін. Віртуальний простір став яскравим прикладом багатопланового середовища, якому відповідають доміанти філософського постмодернізму, такі як «дисконсенсус, дискретність, множинність, нестабільність, фрагментарність та випадковість» (Yolles, 2019, с. 1821). На думку деяких дослідників, прогнозоване наближення технологічної сингулярності ставить людство не тільки перед проблемою співвіднесення себе з появою інтелекту, який має іншу, штучну природу, але так само перед проблемою еволюційної адаптації нових поколінь до дійсності, що швидко змінюється. Постгуманістична ідея сингулярності активно обговорюється користувачами, оскільки йдеться про тенденції появи і збільшення в суспільстві нової так званої «інтегральної популяції», що володіє певним вищим емерджентним рівнем свідомості.

У даному історичному контексті Ю. Хабермас розглядає науку і технологію як культурні феномени, вміщуючи їх в ідеологічний вимір. На його думку, наука і технологія стають ідеологією з того моменту, коли М. Вебер ввів поняття «раціональність» що, у свою чергу, призвело до «проникнення стандартів інструментальної діяльності в інші сфери життя, такі як урбанізація способу життя, технізація транспорту і засобів комунікації» (Habermas, 1993, с. 58). Це проникнення позначає початок нового етапу суспільного розвитку – раціонального інформаційного суспільства, в якому наука і техніка перестають бути окремими і, до певної міри, замкнутими сферами людської діяльності і вбудовуються в інституційні сфери суспільства, перетворюючи і змінюючи їх. Він вважає, що раціональне технологічне панування є провідним фактором культурогенезу сучасного суспільства, оскільки у техніці «спроєктовано те, що

суспільство і пануючі в ньому інтереси задумують зробити з людьми і речами» (Habermas, 1993, с. 55). Таким чином, у даному випадку закладено дві суперечливі складові, які при цьому невід'ємні одна від іншої: раціональне, що затверджується наукою і технікою, та ірраціональне (випадкове і незворотне), значення якого «зростає за мірою розширення наших знань» (Prigogine, & Stengers, 1984, с. 12). Цей підхід змінює ставлення людини як до природного, так і до штучно створюваного нею віртуального світу, однією з принципових відмінностей якого є те, що він є універсальною моделлю репрезентації інформації в системі дискретних даних і подій.

Внаслідок інтенсивності соціальних змін, притаманних сучасному щабелю розвитку техноінформаційної цивілізації, виникає необхідність переосмислити сутність культурної маргінальності. Маючи суперечливу природу, що постійно змінюється, вона завжди породжувала неоднозначні тлумачення своєї сутності при вивченні її як явища соціальної дійсності. Труднощі у визначенні змісту культурної маргінальності зумовлені, перш за все, міждисциплінарним характером цього поняття. В умовах інтенсивних соціокультурних трансформацій українського суспільства надзвичайно зростає деструктивна спрямованість процесів маргіналізації, що суттєво підвищує актуальність дослідження культурної маргінальності в умовах трансформацій соціального простору, факторів та форм її прояву: «Культури розрізняються за своїм розумінням контексту, ступенем контекстуальної залежності та використанням прихованої інформації, яку містить кожне повідомлення, що передається. Культура тим складніше, що більше вона несе прихованої інформації» (Melikov, Tabasaranskii, & Akhmedova, 2019, с. 2225).

Повертаючись до концепції В. Біблера, виявляємо характеристику культури ХХ століття практично як маргінального поля: «ХХ століття дало приклад грандіозного поділу на викинутих із соціальних матриць одинаків, ізгоїв, уламків світових воєн, концтаборів, біженців, бездомних, безробітних, втрачених сучасних люмпенів, з одного боку, і з іншого, - індивідуально - загальних працівників, які самотньо зосереджують у своїй діяльності вільне спілкування» (Біблер, 2018, с. 112). Враховуючи вищезазначене, відмітимо, що культурна маргінальність виникає на основі протиріччя систем цінностей кількох культур і виявляється в невизначеності, деякій двозначності стану індивіда. Таким чином, маргінальність проявляється як нетиповість. Якщо характеризувати маргінальність як граничний випадок самоідентифікації, слід зазначити, що вона виступає у ролі деякого зовнішнього стимулу задля більш ефективної соціальної взаємодії. Тобто суспільство приписує індивіду чи соціальній групі маргінальний статус, що породжує комплекс

соціокультурних характеристик, як, наприклад, наявність бар'єрів для інтеграції до соціуму. Усвідомлення власної нетиповості є стимулом для соціальної та особистісної самопрезентації. У даному контексті культурна маргінальність виступає у якості граничної межі самоідентифікації, яка переходить у нову соціальну та особистісну якість.

Маргінальне мистецтво на сьогоднішній день дуже перспективна галузь для дослідження проявів культурної маргінальності в соціальному просторі суспільства, що трансформується. Наприклад, К. Роджер, досліджуючи напрямок «Арт брют» у мистецтві, виявив своєрідну класифікацію художників – маргіналів. Він зазначає, що маргінала не так просто вилучити із культури сучасного суспільства, яка «сама нібито насичена елементами маргінальності» (Cardinal, 1992, с. 99).

Спираючись на думку французького художника Ж. Дюбюффе, якого вважають одним з провідних майстрів маргінального мистецтва, що спростував загальноприйняті уявлення про жіночу красу, зазначимо, що «...художня творчість цінна лише тоді, коли відбувається відволікання звичайного погляду на речі, відхід від встановлених думок і звичаїв у всіх галузях, отже (не треба боятися цього слова), божевілля і відчуження погляду і психічних рухів. У цьому я поділяю думку, що художній твір завжди і у всіх випадках несе асоціальний, а отже, порівняно з санітарним та гігієнічним, патологічний характер. Там, де цього характеру немає, може і можна говорити про мистецтво..., але аж ніяк про художню творчість. Творчість передбачає незадоволення та незадоволеність тим, що вже існує, і чим задовольняються та задовольняються інші. А отже, воно завжди займає позицію бунту та конфлікту» (Glimcher, 1987, с. 218).

Однією з яскравих рис маргінального мистецтва можна назвати семантичні ігри. Маргінальному мистецтву властиве створення нового смислового поля у вигляді семантичного експериментального безладдя. Побудова сюжету, зображення, форми навколо випадкових знаків: «... свого роду експериментальний безлад, що розхитує систему сенсу та зображення, щоб вирвати з неї внутрішню логіку» (Тевоз, 2018, с. 59). Таким чином, «новий космополітизм» тісно пов'язаний з дискурсом глобалізації та культурною гетерогенністю, що запропоновано як модель нового світу американським дослідником Холлінгером. Основною ідеєю запропонованої моделі є «міжкультурна взаємодія» (Hollinger, 2006, с. 96), яка не вимагає обов'язкового прийняття домінуючих у культурі традицій.

Аналізуючи зміни сучасного суспільства у масштабах світової спільноти слід зазначити амбівалентність глобалізації як трансформаційного процесу у контексті дослідження культурної маргінальності: з одного боку, глобалізація дала

поштовх процесам уніфікації та диверсифікації локальних культур у глобальний культурний простір; з іншого – стандартизація суперечить культурній різноманітності та самобутності локальних культур. Більш того, культурна різноманітність стає культурним трендом, що збільшує попит на незвичайність та унікальність культурних продуктів та способів задоволення культурних потреб. Позиція, що передбачає розширення діапазону власних ціннісних орієнтацій через позитивну взаємодію з іншими культурами, збагачення іншим культурним та соціальним досвідом призводить до перформативності простору сучасної культури: «Мистецтво треба робити для себе, тільки для себе, а не для того, щоб влаштувати шоу» (Dapena-Tretter, 2017, с. 20-21).

Культурна маргінальність діалектично з'єднує і одночасно роз'єднує різноманіття культурних течій, вона стає особливою формою розвитку культури: «у житті, свідомості та мисленні людей ХХ століття виявляється неминучість неузгодженості, жорсткого зіткнення між основними цивілізаційно-автоматизованими регуляторами» (Біблер, 2018, с. 118). Вона містить будь-які зміни, які носять як кількісний, так і якісний характер, що є основою становлення нової цілісності у системі культурних стандартів, цінностей та ін. Зміни, що приносяться культурною маргінальністю в буття культури і суспільства в цілому, породжують собою нові якості, але і вони, у свою чергу, піддаються такому ж процесу своєї зміни і так до нескінченності, поки культура і суспільство потребують задоволення нових потреб та реалізації нових культурних стандартів. Значимість культурного маргіналу у тому, що він протиставляє інновацію проти традиції, розум проти почуття, темп, динаміку всупереч статичним соціальним формам взаємодії.

Час та простір можуть бути також залучені задля філософського аналізу культурної маргінальності. Час як критерій для характеристики культурної маргінальності дозволяє виділити маргінальність «тимчасову» та «постійну». Постійна чи перманентна маргінальність найбільше властива представникам творчих професій, які завжди знаходяться у пошуку нових способів вираження тих потреб, які є у суспільства, особливо у періоди соціокультурних трансформацій. Також цей тип культурної маргінальності можна позначити через поняття «лімінарний тип» В. Тернера, тобто «контрольований соціумом стан неприналежності до фіксованої соціальної групи» (Deflem, 1991, с. 4). Процеси переходу суворо регламентовані та контролюються як культурою, що домінує, так і суспільством як системою загалом. Слід зазначити, що чим більш закрита соціальна структура, тим жорсткіший контроль здійснюється, і тим суворіше регламентація процедури переходу. Отже, культурна

маргінальність є точкою біфуркації чи точкою, у якій система перебуває у стані вибору одного з можливих шляхів соціокультурного розвитку.

У якості критерію для характеристики культурної маргінальності також може бути використаний просторовий критерій. У такому разі можна виділити «зовнішню» та «внутрішню» культурну маргінальність. Маргінальність зовнішня отримала досить докладний опис у соціології і визначається як граничне становище індивідів та соціальних груп на межі двох чи більше культур, локалізованих у тому чи іншому регіоні. Тобто це становище стало результатом об'єктивних обставин, які виникають при міграції, у внутрішньо переміщених осіб тощо. Можна структурувати більш детально цю соціальну ситуацію, виділивши мікро- та макро масштаб прояву культурної маргінальності. У макро-масштабі прояви культурної маргінальності фіксуються лише на рівні держав, при цьому маргінальність має риси позачасовості. У характеристиці Л. Гумільова ці прояви культурної маргінальності отримали назву етносів-химер, тобто тих етносів, які для існування повинні неодмінно використовувати силу, міць чи ресурси одного чи кількох інших етносів. При цьому Л. Гумільов зазначає, що існування етносу-химери та симбіоз як форма взаємодії різних культур це принципово різні форми життєдіяльності етносів: «Етнос-химера не приносить жодного позитивного здобутку в існування інших етнічних утворень та спрямовує у певне русло розвиток культури як системи» (Gumilev, 1990, с. 104). «Зовнішня» маргінальність характеризується особливостями просторового розташування суб'єкта, тобто зовнішній, соціальний, простір виступає як зона неналежності, як зона ціннісної периферії.

Філософський аналіз культурної маргінальності визначає це соціальне явище як факт соціальної та історичної дійсності, має на увазі під собою констатацію того положення, що даний феномен виникає на порозі діалектичної взаємодії деяких часових категорій: «Наявне буття є певне буття, конкретне, тому в ньому відразу виявляється кілька визначень» (Gumilev, 1990, с. 30) й саме це визначення робить буття фіксованим та явленим нам у своїй константі. Маргінальне ж буття інше і за формою, і за змістом. Визначеність завжди постає як якість цієї дійсності, але ніколи як маргінальності, оскільки вона реалізується виключно як чистий соціальний час і простір та реалізує себе в майбутньому через конструктивну або деструктивну спрямованість свого розвитку.

Сучасна техно-інформаційна цивілізація зазнала суттєвого впливу на життєдіяльність ключових елементів суспільства, зокрема на культуру та мистецтво, оскільки змістовно змінюється система ціннісних орієнтацій, що визначає форми соціокультурної взаємодії особистості. Це створює

свого роду поведінкову дихотомію, оскільки включає сукупність норм і правил, що відтворюються виключно у віртуальному просторі, і водночас іншу сукупність, реалізовану за умов реального соціального буття. Ця дихотомія є проявом культурної трансформації соціальних патернів, яку М. Гайдеггер характеризував це як алогічність, як «втєчу від мислення» (Heidegger, 1962, с. 316).

Культурній маргінальності властива амбівалентність, оскільки вона є і наслідком, й одночасно чинником соціокультурних трансформацій. Культурна маргінальність як одна з умов самоідентифікації продукує нову інтерпретацію соціальної реальності та культури, що проявляється не лише на прикладі творчо-активних особистостей у сфері художньої культури. З погляду соціальної психології механізм відчуження, притаманний маргінальності, та у тому випадку, коли відчуження тягне за собою деперсоналізацію, то звільнення від відповідальності породжує деструкцію, в граничному вираженні - аномію.

Результати дослідження.

Встановлено, що культурна маргінальність як складне, багатоаспектне явище, у свою чергу виступає чинником трансформаційних процесів, оскільки вона є невід'ємним атрибутом будь-якої соціальної трансформації, бо суспільство у статиці через певний проміжок часу переходить до регресу. Саме маргінальні явища роблять суспільство рухливим. Таким чином, культурна маргінальність зумовлює соціокультурні зміни, появи нових культурних продуктів та способів задоволення культурних потреб певних суспільних верств. В результаті виникає нова комбінація елементів соціальної дійсності, формування нового, порівняно з попередньою епохою світосприйняття, світогляду.

Зазначено, що становлення культурної маргінальності здійснюється у вигляді діалектичного взаємодії різних елементів культури як системи, ціннісних орієнтацій та свідомості, які у результаті надають це соціальне явище, яке передбачає безперервність руху до визначення будь-якого нового культурного стандарту. Реалізуючись у соціальному просторі суспільства, культурна маргінальність здатна стати тим інструментом, за допомогою якого особистість або соціальна група має можливість самоусвідомлення себе та своєї ролі у формуванні культурних цінностей та норм.

Висновки.

Сучасний етап розвитку світової цивілізації визначається рядом соціокультурних проблем, які

зумовлені експансією інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери суспільного буття та індивідуального життя людини, що в свою чергу призводить до руйнування усталених цінностей попередньої епохи; розпадом універсальної картини світу; кризою різних форм ідентичності; взаємодією культур і необхідністю діалогу між ними. Ці процеси підсилюють культурну маргінальність у соціальному просторі сучасного суспільства, яка виступає як певна реакція на соціокультурні трансформації та спроба адаптації до нових культурних цінностей.

Маргінальність як явище соціокультурного простору постає у різних ракурсах. Залежно від основ, прийнятих за норму, може бути представлені певні параметри характеристик маргінальності. Наприклад, з погляду модальності маргінальність може наділятися позитивними та негативними рисами. Слід зазначити, що у виокремленні позитивних і негативних характеристик цього соціального явища необхідно враховувати такі чинники, як особливості ціннісних доміант, специфіка расової та релігійної приналежності тощо. Тим не менш, позитивні прояви культурної маргінальності можуть виявлятися у посиленні творчої активності, культурних інноваціях та ін. Негативна модальність культурної маргінальності позначається за допомогою таких понять, як асоціальність, деградацію и корелює із поняттям «аномія» в визначенні Е. Дюркгейма.

Культурна маргінальність як соціальне явище притаманна суспільству не тільки у періоди інтенсивних соціокультурних трансформацій, нестабільності та соціальних катаклізмів. Культурна маргінальність у соціальному просторі суспільства є атрибутом людського та соціального буття, що визначає його здатність до розвитку, його здатності до пристосування до нових суспільних потреб. Соціальні системи схильні до постійних деформаційних змін, які виявляються в економічних, соціальних, культурних процесах. Культурна маргінальність супроводжує ці зміни, оскільки вони неможливі без наявності у соціальній дійсності маргінальних елементів. При цьому це соціальне явище може набувати як позитивних, так і негативних форм. Відкритим зберігається питання про те, чи є вилучення із системи суспільної взаємодії маргіналів каталізатором їх маргінального стану, чи цей стан іманентно притаманний будь-якій людині і проявляється, але не фіксується як відхилення до тих пір, поки не має критичних відхилень від норм культури, що домінує.

REFERENCES

- Bibler, V. (2018). *Culture. Dialogue of cultures*. Kyiv. Spirit and Letter.
Brodell, F. (1998). The structure of everyday life: possible and impossible. Volume 3. *Time of the world*. Kyiv: Basis.

- Cardinal, R. (1992). Surrealism and the Paradigm of the Creative Subject. In M. Tuchman & C. S. Eliel (Eds.), *Parallel Visions: Modern Artists and Outsider Art*, (pp.94-119). Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art.
- Castells, M. (1996). The Information Age: Economy Society and Culture. (Vol. 1. *The Rise of the Network Society*). Massachusetts: Blackwell.
- Dapena-Tretter, A. (2017). Jean Dubuffet & Art Brut: the Creation of an Avant-Garde Identity. *Platform*, 11(12-33).
- Deflem, M. (1991). Ritual, anti-structure, and religion: a discussion of Victor Turner's processual symbolic analysis. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(1),1-25.
- Drucker, P. (2017). *The Age of Discontinuity. Guidelines to Our Changing Society*. 2-nd Edition. N.Y.
- Glimcher, M. (1987). *Jean Dubuffet: Towards an Alternative Reality*. 1-st edition. N.Y.: Abbeville Press.
- Gumilev, L. (1990). *Ethnogenesis and the Biosphere*. Progress Publishers.
- Habermas, J. (1993). *Moral Consciousness and Communicative Action*. (Translated by Lenhardt C., Sh. W. NicholSEN). Polity, New Ed edition.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Blackwell Publishers Ltd.
- Hiranya, K. N. (2017). The Information Society. *Space and Culture*, 4, 19-28. DOI: <http://dx.doi.org/10.20896/saci.v4i3.248>
- Hollinger, D. A. (2006). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. 10th edition. N. Y. Basic Books.
- Marody, M. & Giza-Poleszczuk, A. (2018). *Transformations of Social Bonds The Outline of the Theory of Social Change*. Peter Lang.
- Melikov, I., Tabasaranskii, R., & Akhmedova, T. (2019). Dialogue of cultures as an alternative to tolerance in intercultural communication. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*, (pp. 2222-2229).
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order Out of Chaos*. Bantam Books.
- Thevoz, M. (1976). *Art brut*. First Edition. Rizzoli.
- Yolles, M. (2019). The socio-cultural dynamics of development: part 1 development, growth and globalisation. *Kybernetes*, 49(7), 1813-1836. DOI: <https://doi.org/10.1108/K-02-2019-0083>